

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

СТЕЛЬНИКОВИЧ СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 94(477)“1941–1944”:329.733(437.7)“1941–1944”

**ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИКА
УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ ОПОРУ
ТАРАСА БУЛЬБИ-БОРОВЦЯ (1941–1944 рр.)**

07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2008

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі історії та етнополітики Інституту української філології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник

доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України
Даниленко Віктор Михайлович,
Інститут історії України НАН України,
завідувач відділу історії України другої
половини ХХ ст.

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор
Кульчицький Станіслав Владиславович,
Інститут історії України НАН України,
заступник директора по науковій роботі;

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Кокін Сергій Анатолійович,
Галузевий державний архів
Служби безпеки України,
заступник начальника.

Захист відбудеться “___” _____ 2008 р. о ____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.02 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “___” _____ 2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
Т. А. Стоян

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Суспільно-політичні перетворення, які відбулися в Україні після 1991 р., зумовлюють необхідність всебічного та поглибленого вивчення історії українського державотворення, зокрема історії українського національного руху опору періоду Другої світової війни. Звернення науковців до цієї тематики визначається новітнім етапом розвитку вітчизняної історичної науки, яка намагається подолати сформоване радянською пропагандою спотворене бачення історичного минулого та заповнити “прогалини”, так звані “білі плями”, в історії української повстанської боротьби середини ХХ ст.

Актуальним у цьому контексті є дослідження військово-політичної діяльності Тараса Бульби-Боровця та очолюваних ним повстанських збройних формувань – Поліської Січі (ПС), УПА Бульби-Боровця (УПА(Б-Б)), Української народної революційної армії (УНРА), вояки яких увійшли в історію під назвою “бульбівців”, а сам рух – “бульбівського”. Бульбівський рух займає важливе місце в структурі українського руху опору, який на різних етапах боротьби мав свої особливості. Його ідейно-політичні засади як теоретична платформа боротьби за відновлення української державності та практична діяльність вимагають детального аналізу.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в рамках наукового напрямку “Теорія та технологія навчання і виховання в системі освіти”, що розробляється у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова та відповідно до науково-дослідницької тематики кафедри історії та етнополітики Інституту української філології “Розвиток освіти в Україні у ХХ ст.” Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова 31 січня 2006 р., протокол № 6.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі комплексного аналізу, узагальнення, критичного переосмислення неопублікованих джерел, наявної історіографічної бази розкрити особливості ідейно-політичних засад та військової діяльності бульбівського руху опору в контексті Другої світової війни.

Вказана мета конкретизується у таких **завданнях**:

- проаналізувати стан наукової розробки проблеми та джерельну базу дослідження;
- визначити ідейно-політичні засади становлення бульбівського руху, та передумови, які призвели до виникнення Поліської Січі;
- охарактеризувати основні напрямки діяльності Поліської Січі в період Олевської республіки;
- простежити військову й політичну активність УПА(Б-Б) – УНРА стосовно німецької і радянської сторін, та розглянути польську дипломатію Т. Бульби-Боровця;

– висвітлити особливості діяльності бульбівського руху в контексті національного руху опору та його становище на завершальному етапі партизанської війни.

Об’єктом дослідження є український національний рух опору періоду Другої світової війни.

Предметом дисертаційної роботи виступають ідейно-політичні засади та практична військова діяльність українського національного руху опору Т. Бульби-Боровця, його соціальний зміст, стосунки з іншими українськими повстанськими формаціями та політичними організаціями, основними зовнішніми силами Другої світової війни, зокрема Німеччиною та СРСР, а також з представниками національних меншин України.

Хронологічні рамки дисертації охоплюють період переважно від 1941 до 1944 рр. Нижньою хронологічною межею обрано початок другого етапу Другої світової війни – напад Німеччини на СРСР 22 червня 1941 р., який створив умови для виникнення українського національного руху опору, в тому числі руху Т. Бульби-Боровця. Верхня межа дослідження обумовлена звільненням Червоною армією від німецьких військ території України, що дозволило повною мірою відновити тут радянську владу та розпочати наступ з метою ліквідації організованого підпілля ОУН-УПА та УНРА збройними формуваннями СРСР. Для кращого розуміння тенденцій ідейного та організаційного оформлення українського національного руху залучено відповідні матеріали в дещо ширших хронологічних межах (20-30-ті рр. XX ст.).

Територіальні межі дослідження, відповідно до географії поширення руху опору Т. Бульби-Боровця, в основному охоплюють північно-західну частину Житомирської, Рівненську, східну частину території Волинської областей та південні прикордонні райони Білоруської РСР, суміжні із зазначеними регіонами України. Вихід за вказані межі зумовлений необхідністю розгляду процесів становлення еміграційного українського національного руху в міжвоєнний період, зокрема республіканського, – ідейно-політичної бази ПС – УПА(Б-Б) – УНРА.

Методологічна база дослідження ґрунтується на основі принципів науковості, об’єктивності, історизму, багатофакторності та всебічності. В дослідженні використані такі загальнонаукові та спеціально-історичні методи: конкретно-пошуковий (оптимальне використання нових неопублікованих джерел, монографічної літератури, періодичних видань тощо); порівняльно-історичний (аналіз стану наукової розробки та джерельної бази дослідження); критичний (визначення джерел власне бульбівського руху); проблемно-хронологічний (розгляд переходу бульбівського руху на позиції двофронтової боротьби); статистично-аналітичний метод (аналіз кількісного стану населення єврейської національності Олевського району Житомирської області з кількісними повідомленнями про його знищення); узагальнення і систематизації тощо. Під час написання дисертації застосовано міждисциплінарний підхід, який полягає у використанні, окрім категоріального апарату історичної науки, термінології політології та філології.

Наукова новизна результатів дисертаційної роботи. На основі широкого кола джерел аргументовано доведено ідейно-політичний зв'язок Т. Бульби-Боровця з еміграційним Урядом УНР напередодні та в роки Другої світової війни, системно висвітлено процеси виникнення на базі просвітницької підпільної організації Українського національного відродження (УНВ) поліційного добровольчого формування Поліська Січ. Шляхом залучення нових архівних матеріалів уперше в українській історичній науці всебічно розглянуто державотворчу діяльність Поліської Січі в період Олевської республіки; під принципово іншим кутом зору – крізь призму позиції Т. Бульби-Боровця щодо захисту представників національних меншин – розкрито проблему польсько-українського протистояння; проаналізовано процеси створення за участі Т. Бульби-Боровця Української національно-демократичної партії (УНДП), яка протиставлялася політичному крилу УПА ОУН; розкрито організацію та політичні засади діяльності УНРА.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає у можливості використання фактичного матеріалу та отриманих результатів дослідження при подальшому вивченні націотворчих процесів в Україні у XX ст., написанні підручників, монографій, статей, пов'язаних з історією українського національно-визвольного руху, розробці нормативних та спеціальних курсів із вітчизняної історії, узагальнюючих українознавчих праць для студентів вищих навчальних закладів. Фактичний матеріал дисертації може бути використаний при підготовці експозицій у Рівненському, Житомирському та Волинському краєзнавчих музеях. Окрім цього, отримані результати дослідження можуть бути доповненням до підсумкових тез робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА та сприяти подоланню радянських стереотипів суспільної свідомості.

Апробація результатів дисертації пройшла у формі виступів на засіданні круглого столу “Актуальні проблеми історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр.” у рамках відзначення 60-річчя звільнення України від німецько-фашистських загарбників (Житомир, 2004), на Міжнародній науково-краєзнавчій конференції “Проблеми українського державотворення: історія і сучасність” (Житомир, 2007), на Міжнародній науково-краєзнавчій конференції “Звягель – Новоград-Волинський: від сивої давнини до сьогодення” (Новоград-Волинський, 2007), на науково-практичній конференції “Житомирщині – 70” (Житомир, 2007), на науковій конференції “Громадсько-політичний та життєвий шлях Тараса Бульби-Боровця. Діяльність УПА “Поліська Січ” в Олевському районі” (Олевськ, 2008 р.), на щорічних звітно-наукових конференціях професорсько-викладацького складу НПУ імені М. П. Драгоманова “Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету” (Київ, 2006-2008 рр.).

Публікації. Основні результати дисертації викладені в 2 монографіях, 8 статтях, із яких 3 – у наукових фахових виданнях, що входять до переліку ВАК України в галузі “історичні науки”.

Структура дисертації обумовлена змістом, метою та завданнями дослідження. Робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів (дев'яти підрозділів), висновків, списку використаних джерел і літератури. Загальний обсяг

дисертації становить 256 сторінок, із них 191 сторінка основного тексту, бібліографія включає 543 позиції і подана на 65 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** здійснено загальну постановку проблеми, обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено мету й завдання наукового пошуку, його об'єкт і предмет, окреслено зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначено хронологічні рамки та територіальні межі дослідження, методологічну базу, вказано на наукову новизну, практичне значення дисертації, подано інформацію про апробацію та публікацію результатів дослідження.

У першому розділі **“Історіографія та джерельна база дослідження”** аналізуються ступінь наукової розробки проблеми та стан джерельної бази дисертаційної роботи.

Загалом *історіографію* проблеми тематично можна поділити на 4 групи: радянську, українську еміграційну, сучасну українську (в тому числі еміграційну), зарубіжну.

Радянська історіографія в умовах ідеологічного диктату влади щодо проявів “українського буржуазного націоналізму” зводилася до критики та компрометації бульбівського руху опору, наголос робився на його співпраці з представниками німецької влади та антирадянській спрямованості боротьби, а матеріал тенденційно підбирався та виривався із загального контексту. Така тенденція в радянській історичній науці була започаткована одразу після закінчення Другої світової війни¹ і найповніше проявилася в роботах В. Беляєва, К. Дмитрука, Л. Кизі, М. Рудницького та інших². Незважаючи на тенденційність та упередженість історіографії радянського періоду, деякі роботи мають важливі фактичні дані з військово-політичної діяльності Т. Бульби-Боровця³.

Певними особливостями відзначаються наукові дослідження історії бульбівського руху представників української еміграції. В еміграційній історіографії, за винятком незначної кількості публікацій (часопис Української

¹ Мануїльський Д. Українсько-німецькі націоналісти на службі у фашистської Німеччини : доповідь на нараді учителів західних областей України 6 січня 1945 р. / Д. Мануїльський . – К., 1945. – 24 с.

² Беляєв В. Під чужими прапорами / В. Беляєв, М. Рудницький. – К., 1958. – 292 с.; Дмитрук К. Безбатченки : правда про участь українських буржуазних націоналістів і церковних ієрархів у підготовці нападу фашистської Німеччини на СРСР / К. Дмитрук. – Львів, 1974. – 239 с.; Кизя Л. Є. Народні месники : з історії партизанського руху на Ровенщині / Л. Є. Кизя. – Львів, 1960. – 172 с.

³ Гай Ю. І. З ким і проти кого : ганебний шлях петлюрівщини та її “спадкоємців” / Ю. І. Гай. – К., 1980. – 224 с.; Мельничук Ю. Продай-душі / Ю. Мельничук. – Львів, 1967. – 172 с.; Шафета П. “Поліська Січ”, або хто такі бульбаші / Полікарп Шафета // Червоний прапор. – 1991. – 12, 13, 14, 15, 16, 19 березня.

національної гвардії “Меч і воля”), не склалося окремого напрямку, дослідники якого б предметом своїх студій ставили військову-політичну діяльність збройних формувань Т. Бульби-Боровця. Розглядом окремих аспектів їх історії займалися передовсім пробандерівські (М. Лебедь, П. Мірчук, В. Косик)⁴ та промельниківські (О. Штуль-Жданович та інші)⁵ дослідники. Однак, здебільшого, еміграційні вчені, послідовники різних українських політичних груп воєнного періоду, орієнтуючись на різні фракції ОУН, ідеологічну партійну ворожнечу воєнного часу перетворили на своєрідну “ворожнечу” і в історичній науці, що призвело до активної політизації і, як наслідок, суб’єктивності та тенденційності висновків. У такому контексті і розглядалася історія бульбівського руху. Крім того, очевидним недоліком таких досліджень є те, що діаспора мала обмежений доступ до архівних матеріалів, що позначалося на результатах історичних досліджень.

З точки зору пробандерівських учених “отаманія” була локальним і малочисельним рухом, який, врешті-решт, об’єктивно повинен був підпорядкуватися ОУН-УПА. З іншого боку, представники мельниківської ОУН показують бульбівський рух як потужну військову силу, яка дала початок УПА і наголошують на співпраці між ОУН(М) та ПС – УПА(Б-Б) – УНРА.

У ряді досліджень, присвячених бульбівському руху опору, які з’явилися на початку 90-х рр. ХХ ст., особа Т. Бульби-Боровця та його рух, у порівнянні з радянською історіографією, зазнають кардинальних переоцінок, розглядаються з позицій об’єктивності та історизму. Автори цих праць, залучаючи нові джерела, зокрема невідомі до цього часу архівні німецькі та радянські документи, а також матеріали українського руху опору, в основному звертають увагу та військовий аспект діяльності ПС – УПА(Б-Б) – УНРА. Найбільшої уваги заслуговують роботи К. Бондаренка, Г. Бухала, Л. Дещинського, І. Ільюшина, А. Кентія, Ю. Киричука, С. Кокіна, С. Кульчицького, О. Лисенка, І. Марчука, І. Муковського, Й. Пацули, В. Сергійчука та інших⁶. Особливо слід відзначити науковий доробок В. Дзьобака⁷, в

⁴ *Лебедь М.* УПА. Українська повстанська армія. Її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську самостійну Соборну Державу. Ч. 1 : Німецька окупація України / М. Лебедь. – Дрогобич, 1993. – 208 с.; *Мірчук П.* Українська Повстанська Армія : 1942-1952 / П. Мірчук. – Мюнхен, 1953. – 319 с.; *Косик В.* Бульба, Поліська Січ і початки УПА / Володимир Косик // *Визвольний шлях*. – 1984. – № 9. – С. 1059-1070.

⁵ *Непогасний огонь віри* : збірник на пошану полковника Андрія Мельника, голови проводу українських націоналістів. – Париж, 1974. – 763 с.; *Організація Українських Націоналістів. 1929-1954* : збірник статей у 25-ліття ОУН. – Б. м., 1955. – ЛІІ, 448 с.

⁶ *Дещинський Л.* Отаман / Дещинський Л., Бондаренко К., Киричук Ю. // *За вільну Україну*. – 1996. – 30 травня, 1, 4, 6 червня; *Кентій А.* “Отаман Тарас Бульба” / А. Кентій // *Політика і час*. – 1992. – № 4. – С. 72-79; *Кентій А. В.* Українська повстанська армія в 1942-1943 рр. / А. В. Кентій. – К., 1999. – 287 с.; *Киричук Ю.* Тарас Бульба-Боровець : його друзі і вороги / Ю. Киричук. – Львів, 1997. – 86 с.; *Ільюшин І. І.* Волинська трагедія 1943-1944 рр. / І. І. Ільюшин. – К., 2003. – 313 с.; *Муковський І. Т.* Звитяга і жертвність : українці на фронтах другої світової війни / І. Т. Муковський, О. Є. Лисенко. – К., 1996. – 568 с.; *Повстанський рух отамана Тараса Бульби-Боровця* : [дослідження, спогади, документи]. – Рівне, 1998. – 184 с.; *Сергійчук В.* Організатор “Поліської Січі” / Володимир Сергійчук // *Військо України*. – 1992. – № 1. – С. 75-80.

якому автор предметно висвітлює процеси організації та діяльності підрозділів ПС у 1941 р., військово-політичні взаємовідносини УПА(Б-Б) – УНРА з німецькою та радянською сторонами, польським населенням українських земель та українськими політичними і військовими організаціями. Проте, звертаючи основну увагу на військовий аспект діяльності бульбівського руху, дослідник поза увагою залишив питання його ідейно-політичного життя.

Серед найбільш ґрунтовних робіт зарубіжної історіографії – книги польських авторів М. Юхневича⁸ і Р. Торжецького⁹, російських В. Бочарова¹⁰ й С. Чуєва¹¹ та дослідження американського вченого Д. А. Армстронга¹².

Історіографічний аналіз засвідчує, що проблема ідейно-політичних основ та практики українського національного руху опору Т. Бульби-Боровця залишається мало дослідженою. Поза увагою істориків залишилося ряд важливих проблем діяльності бульбівського руху (визначення характеру ідейно-політичного зв'язку Т. Бульби-Боровця з еміграційним Урядом УНР, діяльність Поліської Січі в період Олевської республіки, особливості виникнення УПА(Б-Б) та її двофронтової збройної боротьби, питання організації УНДП як політичної надбудови для бульбівської УПА, організація та політичні засади УНРА тощо), які намагається вирішити у своєму дослідженні дисертант.

Джерельну базу дисертаційної роботи складають неопубліковані документи та матеріали ряду центральних та обласних архівів України, документального фонду Рівненського обласного краєзнавчого музею, збірники опублікованих документів та матеріалів, мемуарна література, преса періоду Другої світової війни.

Оснoву джерельної бази дослідження становлять неопубліковані архівні документи та матеріали 26 фондів п'ятиох архівів України – як радянські й німецькі джерела, так і документи та матеріали власне бульбівського руху, а також ОУН-УПА.

⁷ Дзьобак В. В. Отаман Тарас Бульба-Боровець : штрихи до політичного портрета / В. В. Дзьобак. – К., 1995. – 91 с.; Дзьобак В. Тарас Боровець і “Поліська Січ” / Володимир Дзьобак // 3 архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ. – 1994. – № 1. – С. 124-139; 1995. – № 1-2. – С. 39-59; Дзьобак В. В. Тарас Бульба-Боровець і його військові підрозділи в українському русі опору (1941-1944 рр.) / В. В. Дзьобак. – К., 2002. – 260 с.; Дзьобак В. В. Тарас Бульба-Боровець і його військові підрозділи в українському русі опору (1941-1944 рр.): дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Дзьобак Володимир Васильович. – К., 2001. – 224 с.; *Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія : історичні нариси* / [В. В. Дзьобак, І. І. Ільюшин, Г. В. Касьянов та ін.]; відп. ред. С. В. Кульчицький. – К., 2005. – 496 с.

⁸ Juchniewicz M. Polacy w radzieckim ruchu podziemnym i partyzanckim 1941-1944 / M. Juchniewicz. – Warszawa, 1973. – 475 s. – (Wojna wyzwolenicza narodu polskiego).

⁹ Torzecki R. Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej / R. Torzecki. – Warszawa, 1993.

¹⁰ Бочаров В. Вооруженная борьба на оккупированной территории Украины в 1941-1944 годах (попытка объективного анализа) / В. Бочаров. – Режим доступа : // <http://www.rusk.ru>.

¹¹ Чуев С. Атаман Тарас Бульба-Боровец и “Полесская Сечь” / С. Чуев // *Обозреватель-Observer*. – 2003. – Режим доступа до журн. : // <http://www.rau.su/observer>.

¹² Armstrong J. A. Ukrainian nationalism / J. A. Armstrong. – [3rd ed.]. – Colorado, 1990. – 271 p.

Серед архівних джерел – фонди Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ф. 1. “Центральний Комітет Комуністичної партії України”, ф. 57 “Колекція документів з історії Комуністичної партії України”, ф. 62 “Український штаб партизанського руху”, ф. 70 “Рівненський обласний штаб партизанського руху”, ф. 166 “Комісія з історії Великої Вітчизняної війни при Академії наук СРСР” та інші), Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ф. 3833 “Краєвий провід Організації Українських Націоналістів (ОУН) на західноукраїнських землях”, ф. 3837 “З'єднання південних груп Української Повстанчої Армії “УПА-Південь”, ф. 4328 “Штаб командування начальника поліції безпеки окупованих східних областей” тощо), Галузевого державного архіву Служби безпеки України м. Києва (ф. 13 “Колекція друкованих видань”), Державного архіву Рівненської області (ф. Р.30 “Колекція матеріалів ОУН-УПА, що діяли на території Рівненської області”), Державного архіву Житомирської області (ф. Р.1151 “Житомирський генералкомісаріат”, ф. П.1376 “Підпільні організації і партизанські загони, які діяли в роки Великої Вітчизняної війни 1941-1943 рр. на території Житомирської області”, ф. Р.2636 “Комісія з обліку збитків, нанесених німецько-фашистськими загарбниками в період Великої Вітчизняної війни”, ф. П.2668 “Фонд спогадів”).

Діяльність бульбівських військових формувань представлена в неопублікованих матеріалах документального фонду Рівненського обласного краєзнавчого музею, серед яких найбільшу увагу привертає листування Т. Бульби-Боровця з представниками німецької військової та цивільної адміністрацій.

Окрім неопублікованих джерел, при написанні дисертаційної роботи нами були використані джерела, які в різні періоди видавалися в збірниках документів і матеріалів радянського періоду¹³, в українських еміграційних виданнях¹⁴, в збірниках, які вийшли за часів незалежної України¹⁵, та в польських виданнях українських документів і матеріалів¹⁶.

Для з'ясування суті проблеми велике значення має мемуарна література, яку тематично можна поділити на спогади учасників національного руху опору, видані в

¹³ *Історія застерігає* : трофейні документи про злочини німецько-фашистських загарбників та їхніх пособників на тимчасово окупованій території України в роки Великої Вітчизняної війни / [кер. кол. упоряд. В. М. Немятий]. – К., 1986. – 264 с.

¹⁴ *Волинь і Полісся* : німецька окупація. Кн. 1 / [відп. ред. Є. Штендера]. – [2-ге вид., випр.]. – Торонто, 1978. – 255 с. – (Літопис УПА ; т. 1).

¹⁵ *Україна в Другій світовій війні у документах* : збірник німецьких архівних матеріалів : в 4 т. / [упоряд. В. Косик]. – Львів, 1997– . – Т. 2 : 1941-1942. – 1998. – 384 с.; *Сергійчук В. ОУН-УПА в роки війни* : нові документи і матеріали / В. Сергійчук. – К., 1996. – 496 с.

¹⁶ *Сівицький М. Історія польсько-українських конфліктів* : в 3 т. / М. Сівицький ; [пер. з пол. Є. Петренка]. – К., 2005– . – Т. 1. – 2005. – 360 с.; *Poliszczyk W. Nacjonalizm ukraiński w dokumentach. Integralny nacjonalizm ukraiński jako odmiana faszyzmu* : w 5 т. / W. Poliszczyk. – Toronto, 2002– . – Т. 4 : Dokumenty z zakresu działań struktur nacjonalizmu ukraińskiego w okresie od 1920 do grudnia 1943 roku (część 2). – 2002. – 524 s.

різні роки як за кордоном, так і в Україні після 1991 р., та радянську мемуаристику. В свою чергу, спогади учасників національного руху опору можна поділити на спогади Т. Бульби-Боровця¹⁷ та інших представників бульбівського руху¹⁸, в яких історія бульбівських збройних формувань певною мірою легендаризується та прославляється; пробульбівські спогади представників мельниківської гілки ОУН, Фронту української революції, Вільного козацтва¹⁹, які в різні роки співпрацювали з військовими відділами отамана і були позитивно до нього налаштовані; пробандерівську (антибульбівську) мемуарну літературу²⁰, автори якої відносяться до особи Т. Бульби-Боровця як до політичного опонента, часто негативно характеризуючи його дії та применшуючи роль збройних формувань ПС – УПА(Б-Б) – УНР в українському русі опору. Окремо слід відзначити мемуари Президента УНР в екзилі протягом 1967-1989 рр. М. Лівіцького²¹, сина А. Лівіцького, які допомагають відтворити стосунки Т. Боровця з керівництвом еміграційного Уряду УНР напередодні та в часи Другої світової війни.

У спогадах представників радянського партизанського руху відображаються контакти, в тому числі збройні сутички між бульбівцями та партизанськими загонами комуністичного руху опору; хід переговорів у другій половині 1942 р. між делегаціями УПА(Б-Б) та представником Генерального штабу Червоної армії О. Лукіним, який входив до складу загону особливого призначення під командуванням підполковника Д. Медведєва²².

Періодичні видання часів Другої світової війни, задіяні в дисертаційній роботі, – видання преси бульбівського руху (“Гайдамака”, “Земля і влада”, “Оборона України”), рівненський часопис “Волинь” та деякі пронімецькі видання Генерального комісаріату Волинь-Поділля (“Голос Сарненщини”, “Олевські вісті”).

¹⁷ *Бульба-Боровець Т. Армія без держави. Слава і трагедія українського повстанського руху : [спогади] / Т. Бульба-Боровець. – Вінніпег, 1981. – 326 с.; Бульба-Боровець Т. Збройна боротьба України (1917-1950) / Т. Бульба-Боровець // Повстанський рух отамана Тараса Бульби-Боровця : [дослідження, спогади, документи]. – Рівне, 1998. – С. 131-152.*

¹⁸ *Гожий С. Незабутній Тарас Бульба / Степан Гожий // Самостійна Україна. – 1995. – № 1. – С. 33-40; Повстанський рух отамана Тараса Бульби-Боровця : [дослідження, спогади, документи]. – Рівне, 1998. – 184 с.*

¹⁹ *Гірняк К. Фронт Української Революції : причини до історії збройної боротьби Волині / К. Гірняк, О. Чуйко. – Торонто – Онтаріо, 1979. – 45 с.; Самчук У. На білому коні / У. Самчук. – Нью-Йорк – Мюнхен, 1965. – 234 с.; Філоненко П. Збройна боротьба на Волині : спомини учасника / П. Філоненко. – Вінніпег, 1958. – 56 с.; Шуляк О. В ім'я правди : до історії повстанчого руху в Україні / О. Шуляк. – Роттердам, 1947. – 36 с.*

²⁰ *Гайвас Я. Доба великого перелому / Ярослав Гайвас // Визвольний шлях. – 1985. – № 10. – С. 1176-1188 ; № 11. – С. 1352-1360 ; № 12. – С. 1431-1446; Петренко М. Слідами армії без держави / М. Петренко. – Київ – Торонто, 2004. – 272 с.*

²¹ *Лівіцький М. ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками / М. Лівіцький. – Мюнхен – Філадельфія, 1984. – 72 с.*

²² *Медведєв Д. Н. Сильные духом : [роман] / Д. Н. Медведєв. – М., 1979. – 478 с.; Наумов М. И. Западный рейд : дневник партизанского командира / М. И. Наумов. – К., 1980. – 311 с.; Руднєв С. Щоденник про Карпатський рейд / С. Руднєв. – [2-ге вид.]. – К., 1949. – 76 с.; Федоров О. Ф. Остання зима / О. Ф. Федоров ; [пер. з рос. А. Шиян ; літ. запис Є. Шатров]. – К., 1976. – 322 с.*

Отже, проаналізована джерельна база є досить широкою як за змістом, так і за характером для повноцінного розкриття основних завдань дисертаційної роботи.

У другому розділі **“Становлення ідеологічних засад та особливості діяльності бульбівського руху на початку німецько-радянської війни”** розглянуто процеси виникнення та деякі аспекти діяльності еміграційного українського національного руху в міжвоєнний період, зокрема республіканського, – ідейно-політичної бази бульбівського руху, проаналізовано передумови формування Поліської Січі та основні напрямки її активності в період Олевської республіки (21.08.1941 р. – 15.11.1941 р.).

У дисертаційній роботі визначено, що поразка Української національно-демократичної революції 1917-1921 рр. зумовила першу велику хвилю української політичної еміграції до країн Європи. Тут у міжвоєнний період організаційно сформувався український еміграційний національний рух. Його найвпливовішими складовими виступили Державний Центр УНР (ДЦ УНР), Союз гетьманців-державників, Український народний козачий рух та ОУН.

На початку 30-х рр. XX ст. на позиції еміграційного Уряду УНР перейшов Т. Боровець. У 1932-1933 рр. він за підтримки діячів ДЦ УНР створив на Поліссі та очолив просвітню підпільну організацію УНВ. 20 червня 1940 р. вищим керівництвом республіканців був прийнятий план організації революційної акції на території України. Т. Боровець був призначений керівником майбутньої повстанської армії. 1 серпня 1940 р. в околицях міста Володави він перейшов німецько-радянський кордон у межі СРСР. Тут Т. Боровець розпочав діяльність зі створення військової формації, організаційною основою якої стало УНВ, а ідеологічною базою – ідеали ДЦ УНР.

Доведено, що перед вступом німців до міста Сарни Т. Бульба-Боровець захопив владу на місці. З дозволу німецької військової адміністрації (командування 213 дивізії) отаман легалізував та очолив створені ним особливі антирадянські поліцейні сили під назвою “Поліська Січ”, чисельність яких сягала 2-3 тисячі чоловік. Сам Т. Бульба-Боровець отримав статус коменданта служби безпеки в Сарненському та Олевському округах.

Після проведення успішних антирадянських операцій на Рівненщині УПА-ПС у другій половині серпня 1941 р. закріпилася на території північно-західної Житомирщини з центром у місті Олевськ. Напередодні Т. Бульба-Боровець домовився про співпрацю з мельниківською гілкою ОУН та Білоруською народною самообороною.

У кінці серпня 1941 р. Олевськ було проголошено центром Олевської республіки як своєрідного державного утворення, яке виникло на території, підконтрольній Поліській Січі. Окрім північно-західної частини Житомирської області ПС поширила свій вплив на північно-східну частину Рівненської області та південь білоруського Полісся. 16 вересня 1941 р. Т. Бульба-Боровець прийняв рішення про “перший” розпуск Поліської Січі.

В олевський період своєї діяльності Поліська Січ в умовах постійного німецького тиску продовжувала вести боротьбу проти незначних радянських партизанських формувань. За участі керівного складу Січі були створені місцеві адміністративні органи самоуправління, зокрема Олевська районна та сільські управи. Налагодилася робота ряду промислових підприємств, колгоспних сільських господарств, приватних та кооперативних торгівельних установ, затверджено порядок проведення базарних та ярмаркових днів. Значні зрушення відбулися у сфері соціально-духовного життя Олевської республіки. Було налагоджено вихід друкованого органу Поліської Січі – газети “Тайдамака”. Програмною основою діяльності Січі стали “Закон українського партизана” та лівополітична платформа “За що бореться Українська Повстанська Армія”.

У середині листопада 1941 р. через тиск німецької цивільної адміністрації Т. Бульба-Боровець розпустив формування. А 19 листопада 1941 р. німці залучили вже демобілізованих вояків Поліської Січі до акції знищення єврейського населення міста Олевськ, хоча керівництво організації такого наказу не видавало і засудило дії німецької влади.

Отож, ідеологічною основою виникнення бульбівського руху стали ідеали еміграційного Уряду УНР. На початку другого етапу Другої світової війни формування Поліської Січі, спираючись на Німеччину як союзника у боротьбі проти СРСР, мали винятково антирадянське спрямування.

У третьому розділі **“Військові та дипломатичні відносини УПА(Б-Б) – УНРА з зовнішньополітичними силами Другої світової війни та українськими національними організаціями”** висвітлено період двофронтової збройної боротьби УПА(Б-Б) протягом 1942 – середини 1943 рр., польську дипломатію Т. Бульби-Боровця, діяльність УПА(Б-Б) – УНРА в контексті загальноукраїнського національного руху опору та становище УНРА на завершальному етапі партизанської війни.

У дослідженні встановлено, що на початку 1942 р. Т. Бульба-Боровець провів консультації з Президентом ДЦ УНР А. Лівицьким щодо подальшої військово-повстанської діяльності. Навесні 1942 р. нові бульбівські партизанські з’єднання (УПА(Б-Б)), відповідно до посилення терору та репресій окупантів по відношенню до цивільного українського населення, перейшли на позиції двофронтової боротьби та розпочали антинімецькі виступи. Згідно з новими умовами діяльності деяких змін зазнав і бульбівський “Закон українського партизана”, затверджений Головною Командою УПА 15 вересня 1942 р.

Протягом 1942 – середини 1943 рр. активністю вирізнялася дипломатична діяльність Т. Бульби-Боровця по відношенню до СРСР і Німеччини. Антигітлерівська позиція Т. Бульби-Боровця та підтримка його формувань місцевим населенням викликали занепокоєння у радянських органів, які для встановлення контакту з отаманом направили загін особливого призначення під командуванням підполковника Д. Медведєва. Проте жодних домовленостей про політичну або військову співпрацю між делегаціями О. Лукіна та Т. Бульби-Боровця на

переговорах у вересні – жовтні 1942 р., окрім нейтралітету, досягнуто не було. Нейтралітет між ними було зірвано навесні 1943 р.

У кінці 1942 р. в контакт з Т. Бульбою-Боровцем вступив начальник поліції безпеки і СД генерального округу Волинь-Поділля оберштурмбанфюрер СС доктор Пютц. Німецька сторона пропонувала бульбівцям об'єднати зусилля у боротьбі проти радянських партизанських сил. Проте і СРСР, і Німеччина не підтримали головної вимоги отамана – незалежності України.

До середини 1943 р. за різними даними склад бульбівської УПА становив від 6 до 20 тис. чоловік, яка своїми діями охоплювала більшу частину Рівненської та деякі регіони Волинської областей. Окрім сутичок з радянськими партизанськими формуваннями, бульбівці в окремих випадках проводили антинімецьку боротьбу. Антинімецьку збройну боротьбу бульбівців доповнювала пропаганда.

Протягом літа 1942 – зими 1943 рр. Головна Команда УПА(Б-Б) намагалася нав'язати контакти з польськими підпільними національними організаціями на західноукраїнських землях з метою встановлення через них зв'язку з делегатами польського екзильного уряду. Всі спроби переговорів бажаних результатів не дали. Однак отаман не ставив перед своїми формуваннями завдання боротьби проти польського населення українських земель. Відповідно до генеральної політичної лінії, в програмних документах руху поляки, як і інші представники національних меншин, проголошувалися повноправними представниками громадян України та мали право вступати до лав бульбівської армії. Водночас відділам Т. Бульби-Боровця довелося вести збройне протистояння з окремими польськими національними формуваннями, які ставили перед собою мету боротьби з українським рухом опору. Крім того, генеральна політична лінія захисту національних меншин іноді не знаходила підтримки у частини радикально налаштованих вояків бульбівських формувань, які вороже ставились до польського цивільного населення українських земель.

Провідна ідея Т. Бульби-Боровця у ставленні до інших національних військово-політичних сил – ідея загальноукраїнської національної та політичної єдності. На думку отамана, центром всенациональної політики мала стати Українська національно-революційна рада (УНРР). Проект організації УНРР йшов у розріз ідеології інтегрального націоналізму ОУН(Б) та особистим амбіціям М. Лебедя. Через ідейні розбіжності бульбівці та бандерівці не змогли укласти жодних військово-політичних угод на переговорах навесні 1943 р.

Для ідейного протистояння ОУН(Б) Т. Бульба-Боровець залучив інші українські національно-визвольні сили, включивши їх до складу УНДП. Партія мала стати політичною надбудовою для УПА(Б-Б). У політичній платформі УНДП відобразилися лівополітичні ідеї бульбівської УПА та її позиція двофронтової збройної боротьби. Ці принципи проголошені як в програмних документах партії, так і в її друкованому органі – газеті “Земля і влада”.

20 липня 1943 р. Головна Команда УПА(Б-Б) видає наказ про зміну назви організації на “УНРА”. УНРА мала свій організаційний статут та демократичну соціальну програму. Організаційно УНРА поділялася на територіальну УНРА та

діючу УНРА, які були підпорядковані Головному штабу та Головній Команді УНРА. Верховним органом УНРА була Політична Рада УНРА.

У серпні 1943 р. на противагу бульбівським військово-політичним структурам за лідерство у середовищі національного руху збройно виступила ОУН-УПА, яка включила до свого складу вояків УНРА та інших національних повстанських формацій. Сам отаман негативно ставився до питання збройної боротьби проти ОУН-УПА, проводячи, головним чином, активну антибандерівську пропаганду.

У середині 1943 р. УНРА припинила антинімецьку боротьбу і зосередилася на антирадянському фронті. Активізували антибульбівську боротьбу в цей час і радянські партизанські сили. В умовах наближення Червоної армії Т. Бульба-Боровець приймає рішення про перехід формувань територіальної та діючої УНРА в підпілля.

З метою встановлення конструктивної українсько-німецької співпраці у боротьбі проти СРСР отаман вступив у переговори з німецькими військовими та політичними інстанціями. У середині листопада 1943 р. Головна Команда УНРА підготувала меморандум до німецького військового командування та до німецького уряду в Берліні. Проте німці, зайнявши позицію очікування, ув'язнили Головнокомандувача УНРА.

Бульбівський рух, перейшовши в підпілля, за відсутності отамана через наступ радянських сил та натиск ОУН-УПА в першій половині 1944 р. припинив свою діяльність. Т. Бульба-Боровець на завершальному етапі Другої світової війни був залучений до діяльності німецьких шпигунських формувань та організації і командування іррегулярної Групи "Б" Української національної армії.

Таким чином, протягом 1942 – першої половини 1944 рр. діяльність УПА(Б-Б) – УНРА відзначалася значною військовою та дипломатичною активністю щодо зовнішньополітичних сил Другої світової війни та українських національних організацій.

У **висновках** сформульовано основні результати дослідження, які винесено на захист.

– Аналіз літератури з досліджуваної теми засвідчив, що в історіографії відсутнє комплексне дослідження, у якому б всебічно, поряд з практикою, було висвітлено ідейно-політичні засади як сукупність поглядів, ідей, цілей та ідеалів ПС – УПА(Б-Б) – УНРА. Натомість джерельна база, яка представлена матеріалами ряду центральних і обласних архівних установ України, документальним фондом Рівненського обласного краєзнавчого музею, опублікованими документами та матеріалами, мемуарами, пресою воєнного періоду, дозволяє повною мірою вирішити поставлені в дисертаційній роботі завдання.

– У міжвоєнний період в еміграції організаційно сформувався український національний рух, важливою складовою якого, разом із Союзом гетьманців-державників, Українським національним козачим рухом та ОУН, які проголошували національне звільнення та побудову власної державно-правової системи, стала республіканська політична думка. Її інституційною основою виступив Державний Центр УНР. На початку 30-х рр. XX ст. співробітником еміграційного Уряду у

виконанні відповідних завдань на етнічних українських землях став Т. Боровець. Їх співпраця проявилася, зокрема, у створенні та діяльності просвітнього підпільного осередку Українське національне відродження.

Культурно-освітня й пропагандистська робота Т. Боровця на українському Поліссі в контексті діяльності Відродження стала важливою організаційною передумовою, яка з початком другого етапу Другої світової війни, відповідно до генерального плану республіканців від 20 червня 1940 р., призвела до виникнення Поліської Січі. З цього часу зв'язки отамана з керівництвом Державного Центру УНР фактично перервалися і він діяв самостійно відповідно до військово-політичної ситуації на Східному фронті. Незважаючи на те, що Поліська Січ орієнтувалася на Німеччину, як на потенційного союзника у боротьбі проти СРСР, і мала офіційний статус міліції по відношенню до німецької військової адміністрації, основою ідеологічних засад діяльності бульбівського руху стала республіканська концепція УНР.

– Українські збройні сили Поліська Січ, здійснивши ряд успішних антирадянських операцій в окремих регіонах Рівненщини, в другій половині серпня 1941 р. закріпилися в стратегічно важливому регіоні північно-західної частини Житомирської області. Тут з центром у місті Олевськ січовики створили Олевську республіку.

Засобом ідеологічної та політичної самоідентифікації збройних формувань Поліської Січі, їх організаційної незалежності в цей час стали “Закон українського партизана” та демократична соціально-політична платформа лівого спрямування “За що бореться Українська Повстанська Армія”. “Лівизна” політичної програми була зумовлена орієнтацією на еміграційний Уряд УНР, який сповідував соціалістичні ідеї Центральної Ради та Директорії УНР. Зазначені документи, перш за все політична платформа “За що бореться Українська Повстанська Армія”, яка, окрім іншого, проголошувала боротьбу за основні соціальні права та свободи, виконувала роль законодавчої бази для Олевської республіки.

Паралельно з веденням періодичних військових дій проти незначних радянських партизанських формувань у регіоні Поліська Січ брала активну участь в організації місцевих адміністративних органів Олевської республіки. Розпочалося відновлення промислового та сільськогосподарського потенціалу республіки, її духовного та культурного життя. Проте з приходом на Полісся німецької цивільної адміністрації та її курсом на ліквідацію будь-яких проявів українського національного життя було прийнято рішення про розпуск Поліської Січі.

– Після варшавських переговорів із Президентом еміграційного Уряду УНР А. Лівичим, Т. Бульба-Боровець на початку 1942 р. повернувся на територію Волині й Полісся і створив нові партизанські відділи під назвою “УПА”, які навесні, розпочавши антинімецькі виступи, перейшли на позиції двофронтової збройної боротьби: як проти СРСР, так і проти Німеччини. В ідейному плані бульбівська УПА керувалася розширеним варіантом “Закону українського партизана”.

Своєю складністю та суперечливістю характеризуються дипломатичні відносини Головної Команди УПА(Б-Б) із зовнішньополітичними силами Другої

світової війни. Одночасні переговори з німецькою та радянською сторонами призвели до внутрішнього протистояння усередині організації та сприяли ослабленню бульбівського руху. У той же час така політика давала змогу зайняти позицію очікування та зосередити сили на кінцевий етап боротьби.

Складними були стосунки бульбівського руху з польським націоналістичним підпіллям. Незважаючи на це, Т. Бульба-Боровець не ставив перед своїми формуваннями завдання боротьби проти польських мешканців українських земель, оскільки вважав їх повноправними представниками громадян України. У програмних документах бульбівського руху на всіх етапах його діяльності заборонялися будь-які форми утисків представників національних меншин, в тому числі поляків. Водночас військові відділи УПА(Б-Б) та УНРА змушені були вести боротьбу проти деяких польських націоналістичних військових загонів, які сприймали бульбівців як ворогів. Деяка ж частина вояків бульбівських формувань вороже ставилася до польського цивільного населення.

– Важливою особливістю діяльності бульбівського руху в контексті національного руху опору було його намагання враховувати принципи загальноукраїнської національної та політичної єдності, що, зокрема, проявилось у проекті створення Української національно-революційної ради. Однак вкрай негативне ставлення до проекту Проводу ОУН(Б) звело нанівець консолідаційні зусилля Т. Бульби-Боровця. Позиція ОУН(Б) та особисті амбіції М. Лебедя стали на перешкоді конструктивному діалогу з Головною Командою УПА(Б-Б) і на переговорах у березні – травні 1943 р.

В умовах політичного та ідеологічного протистояння з ОУН(Б) Т. Бульба-Боровець у середині 1943 р. спільно з іншими українськими національно-визвольними силами створив Українську національно-демократичну партію як політичну надбудову для УПА(Б-Б), у демократичній політичній програмі якої відбилися лівополітичні ідеї бульбівської УПА та її позиція двофронтової збройної боротьби. Боротьбу за демократизм та справедливу соціальну платформу проголосила й опозиційна до ОУН-УПА УНРА, яка, як надпартійна військово-революційна організація, була підпорядкована Політичній Раді і включала до свого складу представників інших повстанських організацій. Починаючи з серпня 1943 р., бандерівська УПА з метою послаблення опозиційних бульбівських та інших українських повстанських формувань стала на шлях їх збройного підпорядкування, що призвело до відкриття внутрішньонаціонального фронту Другої світової війни.

У другій половині 1943 р. Головна Команда УНРА, зважаючи на відступ вермахту на Східному фронті, вирішила перейти до виключно антирадянської боротьби. Водночас в умовах наближення Червоної армії Т. Бульба-Боровець прийняв рішення про перехід формувань територіальної та діючої УНРА в підпілля для збереження сил на завершальний етап війни. Крім того, отаман здійснив спроби відновлення контактів з німецькими військовими та політичними інстанціями. Проте німецька сторона не поспішала йти з українцями на співробітництво та спиратися лише на згасаючий бульбівський рух і, ув'язнивши Т. Бульбу-Боровця, зайняла позицію очікування.

За відсутності Головнокомандуючого збройні відділи УНРА, перейшовши в радянський тил, у силу різних обставин, зокрема через активний натиск радянських військ та органів державної безпеки, в тому числі через тотальну радянську пропаганду в середовищі націоналістів та обіцянки прощення їм тяжких “тріхів” перед батьківщиною, а також у зв’язку з залучення значної кількості вояків до УПА Р. Шухевича, в першій половині 1944 р. припинили активну повстанську діяльність.

Таким чином, практика збройних формувань українського національного руху опору Т. Бульби-Боровця на всіх етапах їх діяльності ґрунтувалася на чітких ідейно-політичних засадах. Спираючись на еміграційний Уряд УНР, бульбівський рух стояв на принципах демократизму, ідеях всеукраїнської національної та політичної єдності, толерантного ставлення до представників національних меншин. Орієнтація на Державний Центр УНР зумовила лівополітичну спрямованість діяльності ПС – УПА(Б-Б) – УНРА.

У військовому аспекті бульбівський рух не створив серйозної загрози ні для СРСР, ні для Німеччини і, врешті-решт, через відсутність сприятливої зовнішньополітичної обстановки був приречений на фізичну поразку в протистоянні з сильнішими ворогами. Однак діяльність руху мала значне політичне та національне значення: через Державний Центр УНР збройні формування ПС – УПА(Б-Б) – УНРА підтримали спадковість визвольних змагань часів національно-демократичної революції 1917-1921 рр. та стали одним із прецедентів для проголошення незалежності української державності в майбутньому.

Список опублікованих праць за темою дисертаційного дослідження:

1. Стельникович С. В. Український національний рух опору Тараса Бульби-Боровця : історичний нарис / С. В. Стельникович. – Житомир : ЖОД, 2007. – 217 с.
2. Стельникович С. В. Тарас Бульба-Боровець : нарис повстанської діяльності / С. В. Стельникович. – Коростень : Друк, 2004. – 138 с.
3. Стельникович С. В. Архівна джерельна база дослідження діяльності Поліської Січі / С. В. Стельникович // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія : історія : зб. наук. праць / [за заг. ред. П. С. Григорчука]. – Вінниця, 2007. – Вип. 12. – С. 370-375.
4. Стельникович С. Організація та політичні засади діяльності Української Народної Револьюційної Армії (УНРА) / Сергій Стельникович // Часопис української історії / [за ред. А. П. Коцура]. – К., 2007. – Вип. 8. – С. 108-112.
5. Стельникович С. Тарас Бульба-Боровець і польсько-українські стосунки (1943-1944 рр.) / Сергій Стельникович // Україна ХХ ст. : культура, ідеологія, політика : зб. статей / [відп. ред. В. М. Даниленко]. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2007. – Вип. 11. – С. 180-187.
6. Стельникович С. Діяльність Т. Бульби-Боровця по організації “Поліської Січі” в світлі історіографічних джерел / Сергій Стельникович // Волинь-

Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – 2002 – № 8 – С. 177-186.

7. Стельникович С. Інформаційно-пропагандистські видання бульбівського руху / Сергій Стельникович // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – 2007 – № 16 – С. 85-91.

8. Стельникович С. В. Поліська Січ та єврейське питання міста Олевськ / С. В. Стельникович // Житомирщина : минуле, сьогодення, поступ у майбутнє : наук. зб. Т. 1 / [за заг. ред. П. Ю. Сауха, О. М. Швидака, І. І. Ярмошика та ін.]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім І. Франка, 2007. – С. 117-121.

9. Стельникович С. Польська дипломатія Тараса Бульби-Боровця (до проблеми польсько-українського протистояння 1943-1944 рр.) / Сергій Стельникович // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – 2003 – № 11 – С. 60-64.

10. Стельникович С. В. Пресові видання бульбівського руху / С. В. Стельникович // Звягель – Новоград-Волинський : від сивої давнини до сьогодення : матеріали Міжн. наук.-краєзн. конф., присвяченої 750-річчю від першої літописної згадки про місто, (Новоград-Волинський, 3-6 лип. 2007 р.). Т. 1. – Житомир : М. Косенко, 2007. – С. 74-78. – (Наук. зб. “Велика Волинь” ; вип. 36).

АНОТАЦІЇ

Стельникович С. В. Ідейно-політичні засади та практика українського національного руху опору Тараса Бульби-Боровця (1941-1944 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2008.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню ідейно-політичних засад та практики українського національного руху опору Т. Бульби-Боровця. Робота базується на широкій літературно-джерельній основі. У дисертації здійснено аналіз особливостей становлення еміграційного українського національного руху, зокрема республіканського. Визначено ідейно-політичні та організаційні передумови, які призвели до виникнення Поліської Січі. У дослідженні відтворено основні напрямки діяльності Поліської Січі в період Олевської республіки (21.08.1941 р. – 15.11.1941 р.). Простежено військову і дипломатичну активність УПА(Б-Б) – УНРА щодо німецької, радянської та польської сторін. Висвітлено особливості діяльності бульбівського руху в контексті національного руху опору та його становище на завершальному етапі партизанської війни.

Ключові слова: бульбівці, Поліська Січ, УПА(Б-Б), Українська народна революційна армія (УНРА), Олевська республіка, еміграційний Уряд УНР, український національний рух опору.

Стельникович С. В. Идеино-политические основы и практика украинского национального движения сопротивления Т. Бульбы-Боровца (1941-1944 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2008.

Диссертация посвящена комплексному исследованию идейно-политических основ и практики украинского национального движения сопротивления Т. Бульбы-Боровца в 1941-1944 гг. Определена степень исследованности проблемы в исторической науке. Отмечается, что в украинской и зарубежной историографии отсутствует специальное исследование, в котором отражена не только практика, но и идейно-политические основы украинского движения сопротивления Т. Бульбы-Боровца. В то же время, проанализированный круг источников (неопубликованные и опубликованные документы и материалы, воспоминания, периодические издания времен Второй мировой войны) является достаточно широким как по содержанию, так и по характеру для полноценного раскрытия основных заданий диссертационной работы.

В исследовании установлено, что между Первой и Второй мировыми войнами в Европе организационно оформляется украинское национальное политическое движение, важной составляющей которого было республиканское движение эмиграционного Правительства УНР. Доказано, что в начале 30-х гг. XX века сторонником Правительства в эмиграции стал Т. Боровец, который на территории Полесья организовал и возглавил подпольную просветительскую организацию Украинское национальное возрождение. В ходе исследования доказано, что Возрождение стало важной организационной предпосылкой возникновений Полесской Сечи, а основой идеологических принципов бульбовского движения – республиканская концепция УНР. Обоснован факт, что наиболее активно свою деятельность УПА Полесская Сечь проявила в период Олевской республики (21.08.1941 г. – 15.11.1941 г.).

В диссертации аргументировано, что в начале 1942 г. бульбовские военные формирования под названием “УПА” вследствие натиска и репрессий германских органов гражданской администрации по отношению к украинскому населению переходят на позиции двофронтной борьбы. В то же время Т. Бульба-Боровец одновременно по отношению к СССР и к Германии проводил активную дипломатическую кампанию. Исследовано сложное развитие отношений между бульбовским движением и польскими националистическими организациями, действовавшими на западно-украинских землях. Несмотря на все усилия отамана, достичь с ними нейтралитета не удалось, а части рядового состава бульбовской армии не удалось избежать и вооруженного выступления против гражданского польского населения на украинских землях, которое, как и другие представители

национальных меньшинств, активно защищалось в программных документах бульбовского движения.

В диссертационной работе существенное внимание сосредоточено на деятельности УПА(Б-Б) – УНРА в контексте украинского национального движения сопротивления, которое базировалось на принципах общеукраинского национального и политического единства, что нашло проявление в проекте организации Украинской национально-революционной рады как общего центра по управлению национальным движением сопротивления. Однако, вследствие негативного отношения к консолидационному проекту ОУН(Б) воплотить его в жизнь не удалось. В целях политического и идеологического противостояния интегральным националистам отаман принял решение о создании Украинской национально-демократической партии. Выявлено, что выступление ОУН-УПА против бульбовцев стало причиной ослабления сил УНРА. Такая позиция бандеровцев, а также активный натиск на УНРА советских сил стали причиной прекращения ее деятельности в первой половине 1944 г.

Ключевые слова: бульбовцы, Полесская Сечь, УПА(Б-Б), Украинская народная революционная армия (УНРА), Олевская республика, эмиграционное Правительство УНР, украинское национальное движение сопротивления.

Stelnikovich S. V. Ideological and political principles and practice of Ukrainian national resistance movement of Taras Bulba-Borovets (1941-1944). – Manuscript.

The thesis on obtaining Candidate's degree on historical sciences, specialty 07.00.01 – History of Ukraine. – National M. P. Dragomanov Pedagogical University. – Kyiv, 2008.

The thesis is devoted to the complex research of ideological and political principles and practice of Ukrainian national resistance movement of T. Bulba-Borovets. The work is based on the wide range of sources. The thesis contains the particularities of organizational formation of exiled Ukrainian national movement, in particular republican one. The organizational, ideological and political pre-conditions which resulted in the origin of Polissyan Sich were determined. The research reflects the basic directions of Polissyan Sich activity during the existence of Olevsk Republic (21.08.1941 – 15.11.1941). Military and diplomatic activity of UIA(B-B) – UNRA is traced with regard to German, Soviet and Polish sides. The particularities of Bulba movement activity in the context of national resistance movement and its state in the closing stages of partisan war are enlightened.

Key words: bulbivtsi, Polissyan Sich, UIA(B-B), Ukrainian National Revolutionary Army (UNRA), Olevsk Republic, exiled government of UNR, Ukrainian national resistance movement.